
RAPPORT
Arkeologisk förundersökning/schaktkontroll

Västervägen
Gammelstaden 1:78 och 1:40
RAÄ 330, Nederluleå sn
Norrbottens län, Västerbotten

RAPPORT

Arkeologisk förundersökning/schaktkontroll

Norrbottens län
Västerbotten
Nederluleå sn
RAÅ 330

Innehållsförteckning

Tekniska uppgifter	1
Sammanfattande inledning	2
Syfte och målsättning	2
Topografi och naturlandskap	2
Historik och fornlämningsmiljö	2
Tidigare undersökningar	2
Arbetsbeskrivning och resultat	3
Kommentar	3
Litteratur och referenser	4
Bilagor	

Tekniska uppgifter

Län: Norrbotten
Landskap: Västerbotten
Kommun: Luleå
Socken: Nederluleå
Fornlämning: Raå 330 - område med kulturlager och befintlig bebyggelse
Fastighet: Gammelstaden 1:78 och 1:40
Ek. karta: 24L 9h Gammelstaden (241 97)

Länsstyrelsens (beslut) dnr: 431-13368-05
Nbm dnr: 574-2005

Uppdragsgivare: Luleå kommun, tekniska kontoret.
Finansiär: inom statligt anslag
Typ av uppdrag: förundersökning/schaktkontroll

Fältarbetsledare: Olof Östlund
Fältpersonal: Lars Backman, Olof Östlund.

Fältarbetstid: 1h x 2 pers + 2h x 1pers. 12/10 och 13/10 2005
Rapporttid: 4h
Fyndhantering: 1h

Koordinater: (rikets nät) Gammelstaden 1:78; Mitt på Ö profil av schakt x7297050 y1786019 +-6 m,
Gammelstaden 1:40; SV hörn av schakt, x7297050 y1785987 ±5,5 m (User Grid WGS 84)
Höjd över havet: 5-10 m
Undersökt yta: ca 22 m²

Fynd: Grönt planglas, brända ben, obrända ben, rödgodskeramik (B II:4)
Foto: Acc nr. 2005:250:01 -2005:250:05
Analyser: C14, från L 4 och L6 i grop från Gammelstad 1:78, samt från L4 från Gammelstad 1:40
Datering: Med utgångspunkt från fynden: Fas IV (1700-1817)
Dokumentationsmaterial: Originalhandlingar (fotografier, ritningar, anteckningar) förvaras i Norrbottens museums arkiv. Fynd förvaras i Norrbottens museums magasin i väntan på fyndfördelning. (Fyndlista och Fotolista: se bilaga 5) Samtliga ritningar finns med i rapporten.

Sammanfattande inledning

Norrbottens museum utförde 2005-10-12 och 2005-10-13 en arkeologisk förundersökning vid Västervägen 9 och 11B (Gammelstaden 1:40 och 1:78) inom Raä 330, Nederluleå socken. Arbetet utfördes på begäran av Luleå kommun, tekniska kontoret, efter beslut av Länsstyrelsen i Norrbottens län (Lst dnr 431-13368).

Undersökningen föranleddes av byte av befintliga brunnar längs Västervägen. Förundersökningen utfördes av Olof Östlund och Lars Backman, Norrbottens museum, i form av en schaktkontroll.

Det föreligger inte några hinder för det planerade arbetet.

Syfte och målsättning

Syftet med förundersökningen var att fastställa förekomsten och begränsningen av eventuella kulturlager samt behovet av och kostnaden för en slutundersökning. Undersökningen var också ett led i den långsiktiga kunskapsuppbyggnaden med sikte på att kartlägga Gammelstads ålder, tidigaste utveckling och utbredning. Detta, samt att få bättre kunskap om medeltida gårdar, handel och områdets kontaktnät, är något som efterfrågas i *Arkeologi i Norrbotten - en forskningsöversikt*.

Topografi och naturlandskap

Undersökningsområdet är beläget ca 180 m NV om kyrkan i Gammelstads kyrkby inom Raä 330 (se bilaga 1). Fornlämningsområdet är beläget på en mindre moränrygg mellan Lule älv, som flyter söder om kyrkbyn, och en äldre uppgrundad vik i nordost. Området är omgivet av flacka åkermarker, allmänningar och nyare bebyggelse. Nivån över havet uppgår idag till mellan 5 och 20 meter och aktuellt undersökningsområde ligger ca 8-10 m ö h.

Historik och fornlämningsmiljö

Raä 330 har beteckningen ”område med kulturlager och befintlig bebyggelse”. Sannolikt har bebyggelsen i Gammelstads kyrkby sina rötter i medeltid. År 1339 omtalas att ett kapell finns i Luleå och 1374 har detta kapell blivit sockenkyrka med egen församling (Nordberg 1965:50ff). Platsen för kapellet är okänd, men att det låg i Gammelstad är rimligt att anta, vilket innebär att vi kan räkna med bebyggelse här vid den tiden.

Stenkyrkan som ersatte det tidigare kapellet började byggas under slutet av 1400-talet. Vid den tiden var detta den största kyrkan och tillika största stenbyggnaden norr om Uppsala, vilket vittnar om platsens betydelse.

Gammelstad har haft sin främsta betydelse som mötesplats. Som en in- och utförelseport för människor och varor. Under den intensiva delen av inlemmandet av Norrbotten i riket låg Gammelstad strategiskt placerat. Tillsammans med bl a G:a kyrkbyn i Piteå och Torneå utgjorde Gammelstad en språngbräda för mission och handel inåt landet. De fiskala funktionerna som centralmakten började utöva under medeltid behövde också en plats att utgå ifrån. Även de territoriella anspråken som kungariket Sverige börjar hävda i norr krävde en fast bebyggelse. Detta, kyrkplikten och de långa avstånden är de faktorer som bidragit till bebyggelsens expansion.

Vid tiden för stenkyrkans anläggande var området en del av en ö och Gammelstadsviken en havsvik, som nådde fram till utkanten av dagens kyrkby. När Gammelstad fick stadsrättigheter lagfästa år 1621 var viken fortfarande segelbar. Redan 1649 hade dock landhöjningen gjort att hamnen inte gick att använda. Detta medförde att staden Luleå flyttades till sitt nuvarande läge vid kusten.

Tidigare undersökningar

Gammelstads kyrkby räknas som fast fornlämningsområde och inom området har ett flertal arkeologiska undersökningar företagits under årens lopp. I närheten av aktuellt undersökningsområde har kulturlager och anläggningar påträffats vid tidigare undersökningar (se bilaga 2). Vid förundersökningar inför uppsättande av belysningsstolpar 2000 grävdes ett schakt vid Bagargränd, ca 20 m S om aktuellt undersökningsområde. Jordlagren var kraftigt omörda och inga konstruktioner eller orörda kulturlager kunde ses, men bl.a påträffades delar av kritpipor och fajans (Fossum 2000). Vid en schaktkontroll år 2000, mellan kyrkstuga 497 och 498, 5 m S om det nu aktuella östra schaktet i undersökningsområdet påträffades endast matjord och tegel (Lindgren 2000). Vid en schaktkontroll med anledning av ledningsbrott i korsningen Västervägen/Rutviksvägen ca 30 m Ö om det nu aktuella undersökningsområdet påträffades i befintlig vägg endast recenta kulturlager med tegelkross, sot och kol (Jakobsson 2004). Vid en tidigare undersökning år 1994 på ungefär samma plats vid korsningen Västervägen/Rutviksvägen, påträffades emellertid resterna av ett trägol, samt resterna av ett 0,4 m tjockt kulturlager med inslag av bl.a. tegel, fynd av keramikskärvor av rödgods (BII:4), fajans, ett mynt, obrända ben och grönt glas. Fyndmaterialet pekade på 1600-1800-tal (Wallander 1994). Fyndmaterialet från tidigare grävningar påminner till sin karaktär och ungefärliga tidsperiod om vad som hittades vid den nu aktuella undersökningen.

Arbetsbeskrivning och resultat

Förundersökningen utfördes enligt Länsstyrelsens beslut som en schaktkontroll under pågående schaktning, bortsett från det östra schaktet som utfördes som en schaktkontroll efter att schaktet redan grävts. De två schakten var 2,5 m brett och 4 m långt, respektive 3 m brett och 4 m långt. Schakten maskingrävdes, och övervakades ner till ca 1 m djup, tills vi med säkerhet kunde se att vi var nere på en nivå som motsvarade orörda marklager. En profil i vardera schaktet ritades (se bilaga 3 och 4), och schakten grävdes sedan med maskin ned till ca 2,5 m djup.

I det östra schaktet fanns orörda kulturlager, i den södra halvan av schaktet, som inte var berörd av tidigare avloppsnedgrävningar. Under vägbanans fyllnadsmassor fanns ett raseringslager med tegel, och under det ett lager (L3) med brun sand innehållande rödgods, brända och obrända ben, kol och träflisor. Under detta fanns två lager med kol och sot som skildes åt av grå sedimenterad sand, och sedan vidtog orörd mark.

När grävningen av det västra schaktet övervakades framkom raseringsmaterial under vägyllnadsmassorna, innehållande tegel, en kritpedel, brända och obrända ben. Under detta raseringslager fanns ett sotlager ovanpå orörd sedimenterad sand.

Ur raseringslagret i den östra gropen tillvaratogs fynd som eventuellt skulle kunna komplettera det som eventuellt framkom i det västra schaktet. Det västra schaktet övervakades under schaktning först dagen därpå eftersom det östra schaktet måste fyllas igen för att grävmaskin och lastbil skulle ges möjlighet att passera till det västra schaktet. Om det då hade visat sig finnas antikvariskt intressant material i det västra schaktet dagen därpå hade kolprovena från det första schaktet varit viktiga att ha kvar.

Syftet med provtagningen av kol var att säkerställa information som kunnat användas om det västra schaktet gett intressanta resultat, samt även för att kunna användas i en eventuell framtida analys om pengar till en sådan skulle bli tillgängliga. Det finns flera äldre daterade sotlager från 1300-tal under Gammelstad, och detta skulle kunna vara ytterligare ett sådant, även om fyndomständigheterna inte var de bästa, och även om fyndmaterial som styrker en misstanke om 1300-tal inte påträffades i sotlinsen. Fynden från 1700-tal togs in för samråd med museets övriga arkeologer.

På det stora hela påminner fyndmaterialet från kulturlagren om de fynd som gjorts i tidigare schaktkontroller i området. Området verkar med tanke på tidigare grävningar vara utkanten av Gammelstad under dess storhetstid på 1700-talet. Eftersom vi enbart har hittat enstaka spridda avfallsrester från 1700-tal, finns inga antikvariska hinder för det planerade arbetet

Kommentar

Inför kommande undersökningar är det viktigt att komma ihåg att även där omfattande schaktningsarbeten har ägt rum tidigare kan intakta kulturlager och anläggningar påträffas. Det är av stor vikt att samtliga markgrepp inom fornlämningsområdet bevakas av arkeolog.

Luleå 2006-04-10

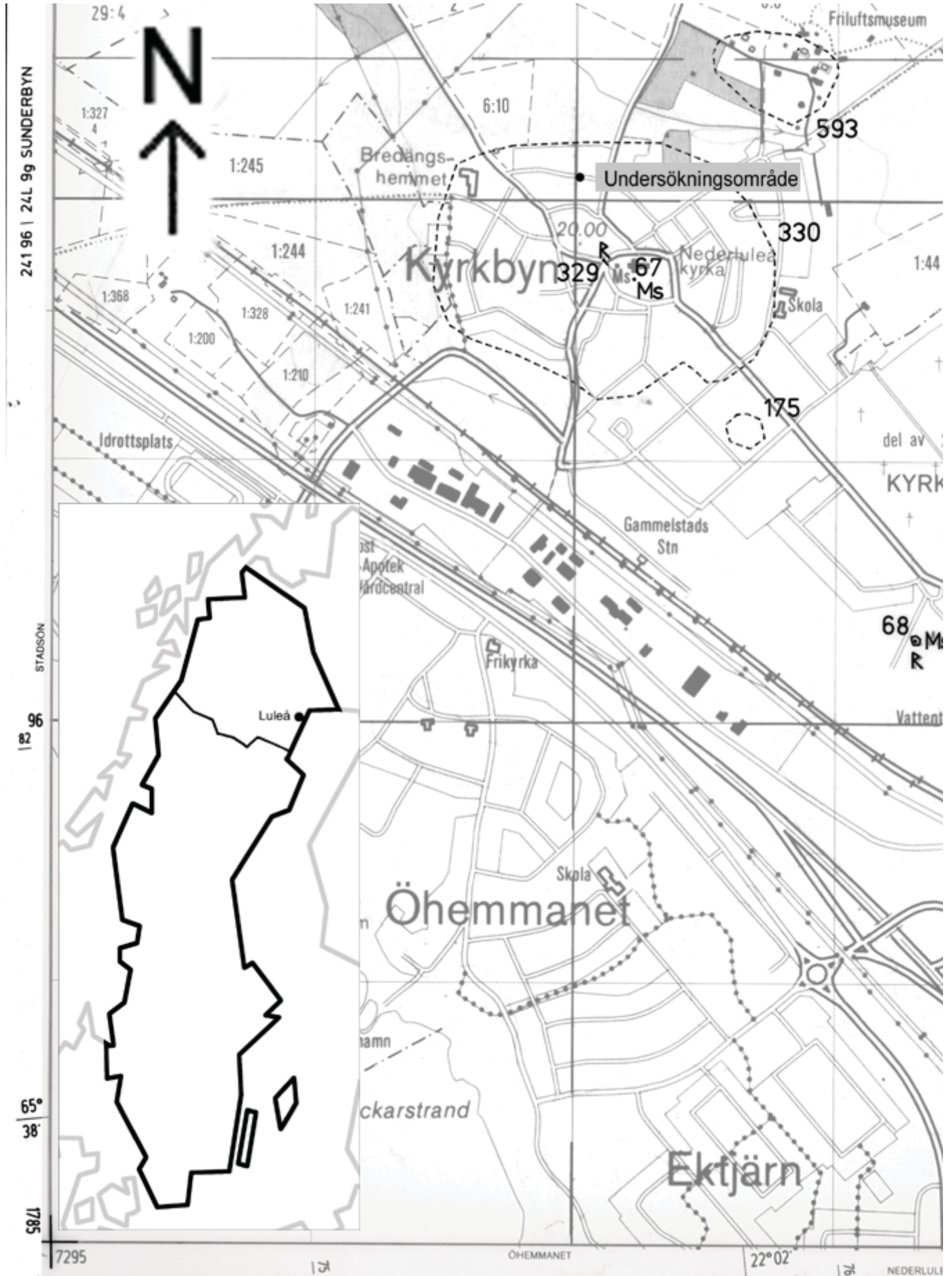
Olof Östlund
Arkeolog

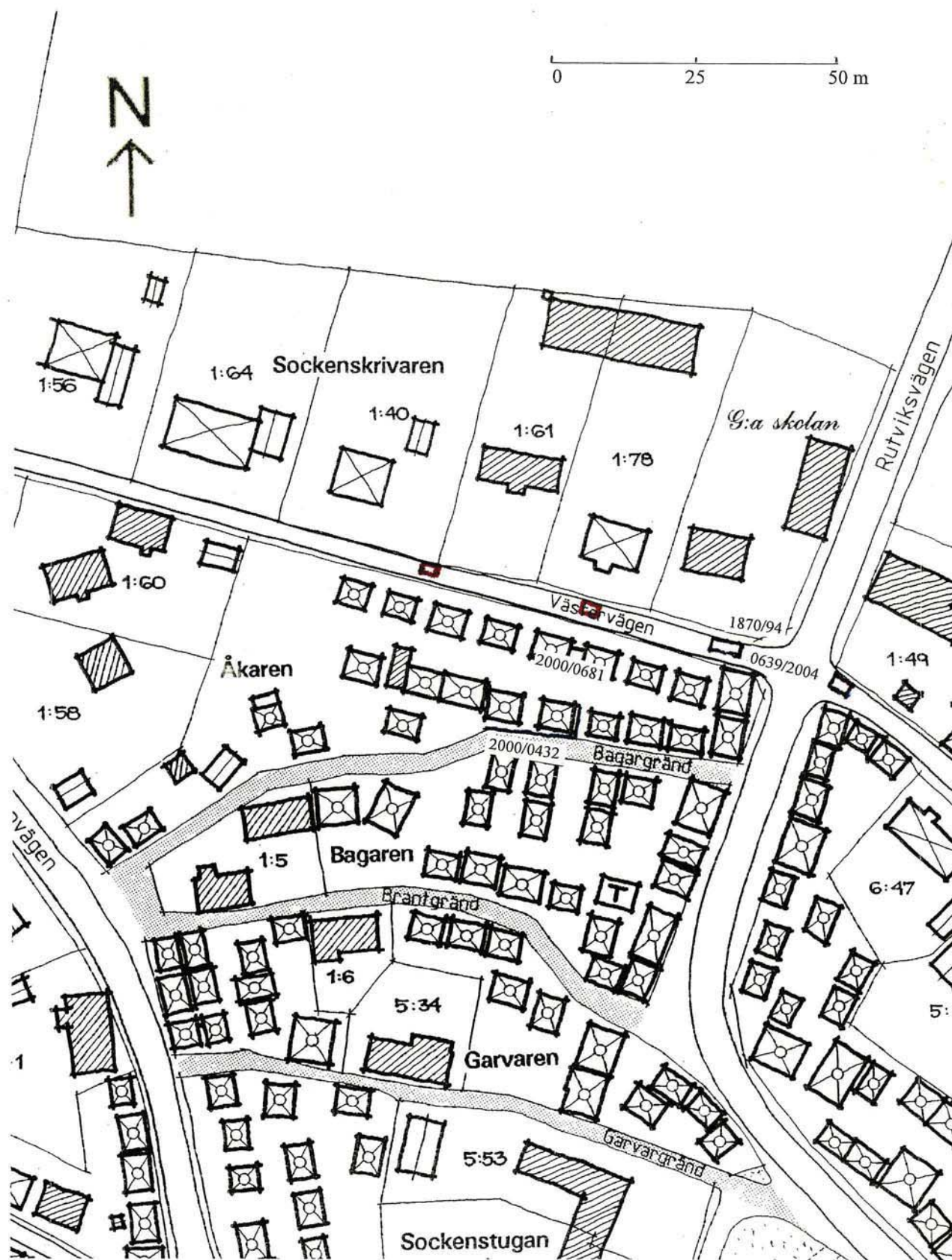
Litteratur och referenser:

- Arkeologi i Norrbotten*. En forskningsöversikt. Länsstyrelsen i Norrbottens län Rapportserie Nr 14/1998.
- Fossum, B. 2000. *Rapport. Arkeologisk förundersökning inför uppsättande av belysningsstolpar. Raä 330, Gammelstads kyrkby, Nederluleå sockan, Norrbottens län, Västerbotten*. Dnr 2000/0432, Norrbottens museum, Luleå.
- Jakobsson, A. 2004. *Rapport. Arkeologisk förundersökning/shaktkontroll. Korsningen Rutviksvägen/Västervägen, Raä 330, Nederluleå sn, Norrbottens län, Västerbotten*. Dnr 639-2004, Norrbottens museum, Luleå.
- Lindgren, Å. 2000. *Rapport. Arkeologisk förundersökning/schaktkontroll. Kyrkstuga 497-498. Västervägen, Gammelstads kyrkby, Raä 330, Medeltida kulturlager, Nederluleå socken. Norrbottens län*. Dnr 2000/0681 Norrbottens museum, Luleå.
- Nordberg, A. 1965. *En gammal norrbottensbygd. Anteckningar till Luleå sockens historia*. Luleå 1965.
- Wallander, H. 1994. *Rapport. Arkeologisk förundersökning. Raä 330, Gammelstaden 1:55, Nederluleå socken, Västerbotten, Norrbotten*. Dnr 1870/94. Norrbottens museum, Luleå.
- Wallerström, T. 1995. *Norrbotten, Sverige och medeltiden*. Del 1 och 2. Lund Studies in Medieval Archaeology, 15:1 och 2.

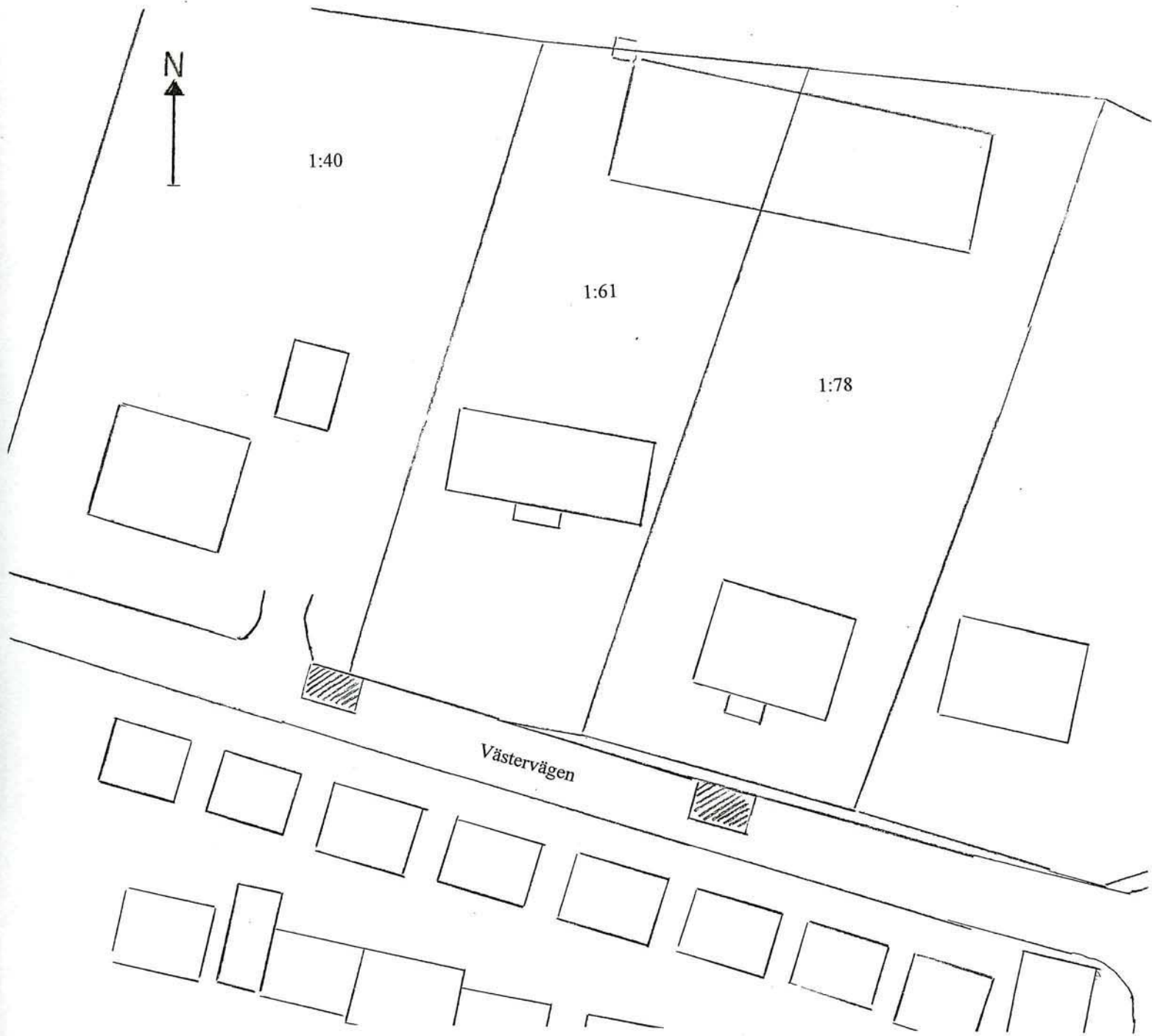
Bilagor

1. Utsnitt, Ekonomisk karta 24L 9h Gammelstaden, skala 1:10 000
2. Översiktskarta skala 1:1000 (Tidigare undersökningar).
3. Översiktsplan skala 1:400 (Aktuell undersökning)
4. Profiliritningar skala 1:20 (två blad, bilaga 4 a och 4 b). (Detta är samtliga upprättade ritningar)
5. Fyndlista och fotolista

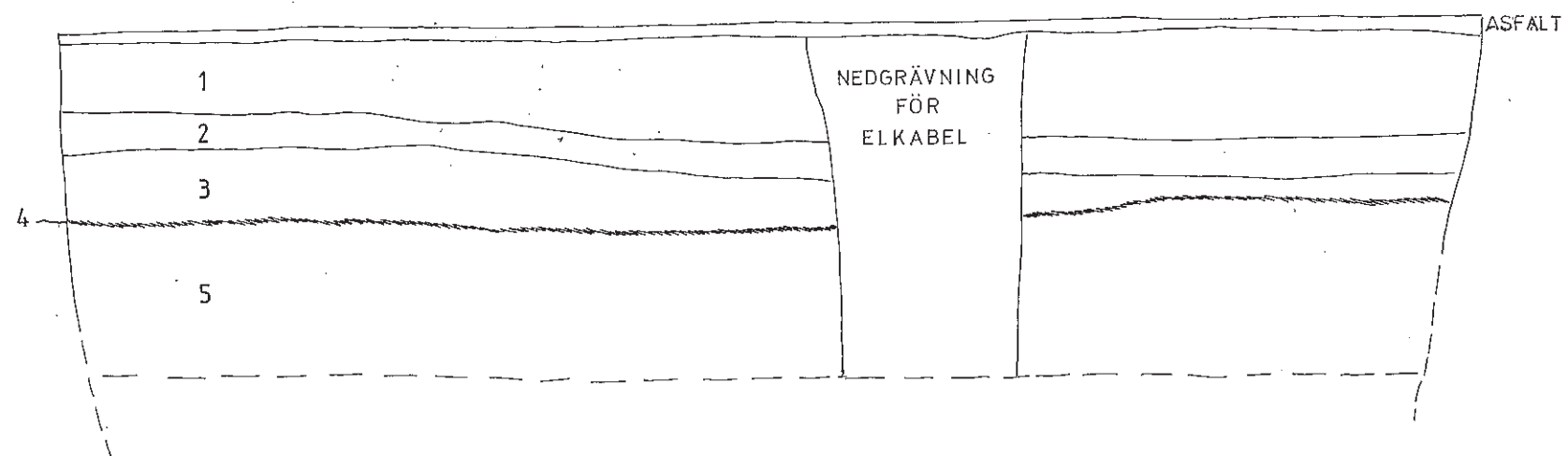
- / - Blått markerar tidigare undersökningar som nämns i rapporttexten
- / - Rött markerar upptaget schakt i det aktuella undersökningsområdet

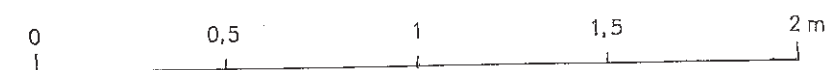
0 10 20 m (Skala 1:400)

 - Undersökningsområde (schakt)

PROFIL FRÅN N

- 1 GRÅ SAND VÄGFYLLNAD
- 2 LJUSBRUN SAND, FYNDLÖS
- 3 RASERINGSLAGER: MÖRKBRUN SAND, TEGEL, BR. BEN, BEN, KRITPIPA
- 4 SOTLAGER
- 5 ORANGEGUL ORÖRD SEDIMENTERAD SAND

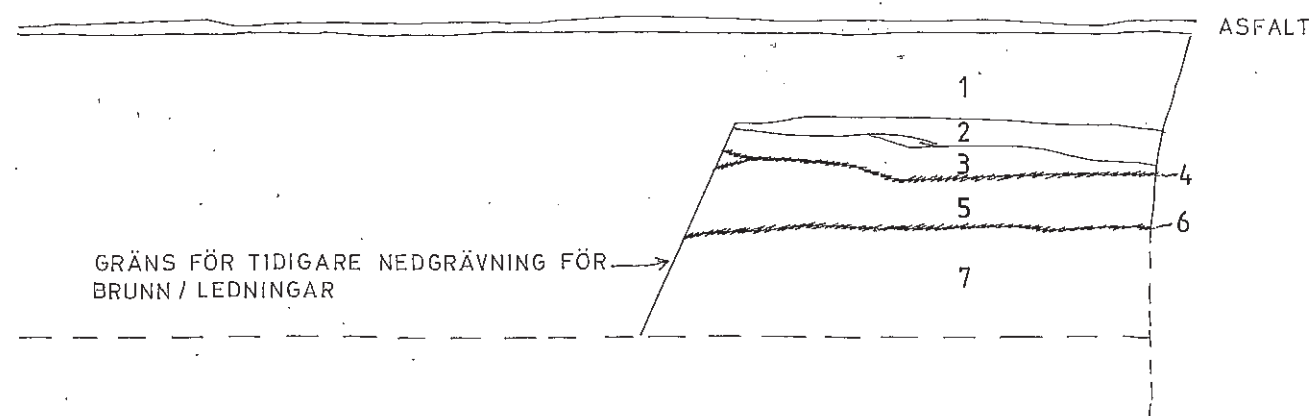
Norrbottens
museum

BOX 266
971 08 LULEÅ

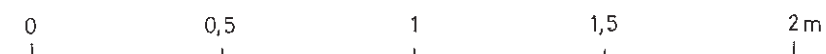
TEL 0920 - 22 03 55
FAX 0920 - 679 66

OBJEKT	
SÖDRA PROFILEN VID GATUBRUNNSGRÄVNING	
VÄSTERVÄGEN 9 Gammelstad 1:40	
KOORDINATER	RAÄ-NR
X Y	330
SOCKEN	LANDSKAP
NEDERLULEÅ	VB
FASTIGHET	SKALA
GAMMELSTAD 1:40	1:20
RAPPORTDNR	RITN.NR
574 - 2005	
UPPRÄTTAD	INVENTARIENR
ÅR 05 10 13 SIGN 00	

PROFIL FRÅN V

- 1 FYLLNADSMASSOR FÖR VÄG
- 2 RASERINGSLAGER MED TEGEL
- 3 RÖDGODS BR. o OBR. BEN, TEGEL, KOL, TRÄFLISOR.
KULTURLAGER BRUN SAND
- 4 KOLLAGER
- 5 SEDIMENTERAD SAND
- 6 KOLLAGER
- 7 ORÖRD SEDIMENTERAD SAND

Norrbottens
museum

BOX 266 TEL 0920-220355
971 08 LULEÅ FAX 0920-67966

OBJEKT ÖSTRA PROFILEN VID GATUBRUNNSGRÄVNING	
VÄSTERVÄGEN 11	GAMMELSTAD 1:78
COORDINATER X Y	RAÄ-NR 330
SOCKEN NEDERLULEÅ	LANDSKAP VB
FASTIGHET GAMMELSTAD 1:78	SKALA 1:20
RAPPORTDNR 574-2005	RITN.NR
UPPRÄTTAD ÅR 05 10 12 SIGN 00	INVENTARIENR

Fyndlista

Id	Kontext	Sakord	Material	Del	Antal	Fr.grad	Antal fragm.	Vikt g	Komment.
01	Ö schaktet (G-stad 1:78) Lager 3	Brända ben	Ben		3	F	3	0,29	
02	Ö schaktet (G-stad 1:78) Lager 3	Rödgods-keramik	Lera		1	F	1	7,24	Glasyr på insidan av kärlet (B II:4)
03	Ö schaktet (G-stad 1:78) Lager 3	Ben	Ben		>10	F	>10	3,12	
04	Ö schaktet (G-stad 1:78) Lager 3	Fönster-glas	Glas		2	F	2	5,50	Grönt
05	V schaktet (G-stad 1:40) Lager 3	Bränt ben	Ben		1	F	1	0,04	
06	V schaktet (G-stad 1:40) Lager 3	Kritpipa	Lera	Skaft	1	F	1	2,32	
07	V schaktet (G-stad 1:40) Lager 3	Tegel	Lera		1	F	1	2,02	

Fotolista

Acc nr	Motiv & kommentarer	från
2005:250:01	Östra profilen i östra schaktet; schaktet vid Gammelstad 1:78, Västervägen 11B	VNV
2005:250:02	Lars Backman tar kolprover i östra schaktet, schaktet vid Gammelstad 1:78, Västervägen 11B	SÖ
2005:250:03	Södra profilen. I västra schaktet. (Schaktet vid Gammelstad 1:40, Västervägen 9)	N
2005:250:04	Östra halvan av södra profilen, västra schaktet. (Schaktet vid Gammelstad 1:40, Västervägen 9)	N
2005:250:05	Västra schaktet med grävmaskin. (Schaktet vid Gammelstad 1:40, Västervägen 9)	V